

ВОДИЧ ЗА ОДРЖИВУ И НАПРЕДНУ ЗАШТИТУ НАСЛЕЂА

Млади и наслеђе – традиција и будућност у региону
прекограничне сарадње
HERINFUTUR

HUSRB/1903/33/0110

Садржај

1. ДЕФИНИЦИЈЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА.....	3
3. УЛОГА И ДЕЛОВАЊЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ	8
4. ПРОЈЕКАТ HERINFUTUR И КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ.....	11
5. ВОДИЧ ЗА ЗАШТИТУ ЛОКАЛНОГ НАСЛЕЂА	13
6. РЕЗИМЕ ДИСКУСИЈА ЕКСПЕРАТА ЗА ОКРУГЛИМ СТОЛОМ.....	15

1. ДЕФИНИЦИЈЕ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

„Изузетна моћ која је својствена нашем богатом и разноликом културном наслеђу може помоћи у изградњи наше нације“

/Нелсон Мандела/

Постоји неколико дефиниција културног наслеђа, али је можда најсвеобухватнија и најконкретнија она која културно наслеђе види као скуп ресурса наслеђених из прошлости које људи, без обзира на власништво, препознају као одраз и израз вредности, уверења подложних сталним променама. Ово укључује све аспекте животне средине који настају кроз време, интеракцијом човека и простора. Културно наслеђе обухвата дела људског стваралаштва наслеђена из прошлости која по свом историјском, уметничком, естетском, археолошком, антрополошком, научном или техничком значају, без обзира ко их поседује, одражавају и изражавају универзалне вредности, идентитете, обичаје и традицију, која су нам повериле и пренеле претходне генерације и које морамо сачувати, неговати и штитити за будуће генерације. / Пројекат HERINFUTUR, радионица у Србији, Радионица /

Културно наслеђе и одрживи развој су уско повезани. Према изјави Римског клуба из 1974. године, „Историја није ништа друго до низ генерација, од којих свака експлоатише материјална добра, капитал, производне снаге које су сви њени претходници наследили од својих предака. Дакле, с једне стране, у потпуно измењеним околностима наставља активност коју је наследила, а са друге стране, потпуно измењеном делатношћу модификује старе околности.“ Генерације примају једна од друге и преносе једна другој – наслеђују – Земљу и њена добра, и имају одговорност да их оставе својим потомцима.

Све у свему, културна баштина је јавно добро које је опстало као наслеђе од претходних за нове генерације. Културно наслеђе је богат и разноврстан мозаик културних и креативних израза које су нам оставиле претходне генерације и остаће у наслеђе будућим генерацијама. Обухвата природна, вештачка и археолошка налазишта, музеје, споменике, уметничка дела, историјске градове, књижевна, музичка и аудиовизуелна дела, као и знања, праксу и традицију грађана. Културно наслеђе обогаћује животе људи, делује као покретачка снага за културне и креативне секторе и има улогу у стварању и јачању друштвеног капитала. Такође је важан ресурс за економски раст, запошљавање и социјалну кохезију, пружајући прилику за јачање урбаних и руралних подручја и промовисање одрживог туризма.

2. ПРАВНА ПОЗАДИНА

Описане дефиниције, теорије и идеје се могу наћи и у разним законима и препорукама ЕУ.

- Закон број XXXVIII из 2006. године, акт којим се потврђује Унескова Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа, усвојена у Паризу 17. октобра 2003. године

Овим законом мађарски Парламент потврђује ступање на снагу Унескове Конвенције о очувању нематеријалног културног наслеђа, усвојене у Паризу 17. октобра 2003. године.

- Законодавни декрет бр. 21 из 1985. године којим се проглашава Конвенција о заштити светске културне и природне баштине, усвојена на Генералној конференцији Организације за образовање, науку и културу Уједињених нација у Паризу 16. новембра 1972. године

У Мађарској, заштиту културног наслеђа и националних вредности подржавају, између осталог, следећи закони:

- У складу са чланом 4. Закона о заштити културног наслеђа, број LXIV из 2012. године:

„Културно наслеђе носи заједничке духовне вредности целог народа, па је дужност свих да га чувамо. Забрањено је угрожавање, оштећење, уништавање, кривотворење или фалсификовање елемената културног наслеђа.

Елементи културног наслеђа морају се научним методама истражити, узимати у обзир, вредновати, чувати и стављати на располагање потомству.

Заштита културног наслеђа је у јавном интересу, а њено спровођење подразумева право учешћа и обавезу сарадње државних и општинских органа, етничких организација, верских заједница, цивилних и привредних организација и грађана.

У складу са међународним уговорима, заштита мађарске културне баштине ван граница и културног наслеђа других народа у Мађарској мора се спроводити у међународној сарадњи.“

- На основу закона о мађарским националним вредностима и хунгарикумима, број XXX из 2012. године:

„Мађарске националне вредности, укључујући и хунгарикуме, то су очуване и јединствене вредности;

у циљу јачања кохезије, јединства и националне свести, вредности нашег народа морају бити сакупљене и документоване, документација која је у основи заштита вредности мора бити сачувана по правилима строгог евидентирања и истраживања, а

вредности се морају неговати, штитити и унапређивати;
наше наслеђе, миленијумске вредности мађарске културе, интелектуално и материјално стваралаштво Мађара, вредности које су створили човек и природа морају бити скупљени у свеобухватни трезор;
заштита наших националних вредности доприноси развоју и консолидацији свести о националном идентитету;
широко представљање и упознавање наших националних вредности у земљи и иностранству, афирмација нашег језичког, интелектуалног, културног, економског достигнућа, препознавање наших природних и изграђених вредности и јачање националног имиџа су од највеће важности и значаја. " (...)
„Репозиторијум националних вредности обogaћен је вредностима народа који живе у Мађарској, националних мањина признатих као државотворни фактор, као и вредности појединаца и заједница које живе ван граница Мађарске, широм света, а који се изјашњавају као Мађари.“

Правна позадина у Србији

- Закон о културном наслеђу („Службени гласник РС“, бр. 71/94, 52/2011 – др. закони, 99/2011 -др. закон, 6/2020 – др. закон и 35/2021 – др. закон):
Овим законом уређује се систем заштите и коришћења културних добара и утврђују се услови за обављање делатности заштите културних добара. Према овом закону, културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса, која уживају посебну заштиту. Културна добра, у зависности од њихових физичких, уметничких, културно-историјских карактеристика, обухватају: споменике културе, просторне културно-историјске целине, археолошка налазишта и знаменитости – непокретна културна добра; уметничка и историјска дела, архиве, филмове и старе и ретке књиге – покретна културна добра. Закон разврстава културна добра у категорије према значају: културна добра, културна добра од великог значаја и културна добра од изузетног значаја.
Овим законом је прописано да се заштита и коришћење културних добара врши обављањем послова заштите културних добара, управним мерама и другим мерама предвиђеним овим законом, као и мерама утврђеним на основу овог закона.
Заштита непокретног културног добра и његове заштићене животне средине, односно добара под претходном заштитом, заснива се и на прописима уређења и планирања простора, изградње објеката и заштите животне средине.
- Закон о културном наслеђу ("Службени гласник РС", бр. 129/2021):
Овим законом уређује се систем заштите и очувања културног наслеђа. Циљ овог закона је успостављање правно уређеног и организованог система заштите и очувања културног наслеђа кроз откривање, прикупљање, истраживање, документовање, проучавање, вредновање, заштиту, очување, представљање, интерпретацију, коришћење и управљање културним наслеђем. Културно наслеђе је скуп ресурса,

материјалних и нематеријалних, наслеђених из прошлости, препознатих као одраз и израз непрекидно еволуирајућих вредности, уверења, знања и традиција, насталих интеракцијом човека и простора током времена. Културно наслеђе може бити материјално културно наслеђе и нематеријално културно наслеђе;

1. Материјално културно наслеђе је део културног наслеђа које чине непокретно културно наслеђе и покретно културно наслеђе;

1.1 Непокретно културно наслеђе је део материјалног културног наслеђа које чине непокретности, њихове групе, делови или остаци, а за које се претпоставља да могу имати или за које је поступком вредновања, у складу са законом, утврђено да имају културну, друштвену, историјску, археолошку, етнологску, антрополошку, техничку и индустријску, уметничку, уметничко-занатску, архитектонску, грађевинску и грађевинско-конструктивну, просторну (урбану или руралну) и научну вредност и вредност оригинала, униката или старине;

1.2. Покретно културно наслеђе је део материјалног културног наслеђа које чине покретни предмети, њихове групе, делови или остаци за које се претпоставља да могу имати или за које је поступком вредновања, у складу са законом, утврђено да имају културну, друштвену, историјску, археолошку, етнологску, антрополошку, техничку и индустријску вредност, уметничку, уметничко-занатску, научну и вредност оригинала, униката или старине. Покретно културно наслеђе, по његовим врстама, чине музејска грађа, архивска грађа, стара и ретка библиотечка грађа и филмска и остала аудиовизуелна грађа;

2. Нематеријално културно наслеђе означава праксе, приказе, изразе, знања, вештине, као и инструменте, предмете, артефакте и културне просторе који су с њима повезани, које заједнице, групе и у појединим случајевима појединци, препознају као део свог културног наслеђа. Оно се преноси с генерације на генерацију, заједнице и групе га изнова стварају у зависности од окружења, њихове интеракције са природом и историје, пружајући им осећај идентитета и континуитета. На тај начин промовишу поштовање културне разноликости и људске креативности;

Овим законом је прописано да се заштита и коришћење културних добара остварује обављањем делатности заштите и очувања културног наслеђа, управно правним и другим мерама предвиђеним овим законом и мерама утврђеним на основу овог закона, а прецизира се и очување културних добара и њихове заштићене средине, односно обезбеђивање добара која уживају претходну заштиту према прописима уређења простора, изградње објеката и еколошких прописа.

Кровни закони који уређују заштиту и презентацију културних добара у Републици Србији су:

- Закон о културном наслеђу („Службени гласник РС“, бр. 71/94, 52/2011 – др. закони, 99/2011 - др. закон, 6/2020 – др. закон и 35/2021 – др. закон):
Закон о музејској делатности („Службени лист РС“, број 35. од 8. априла 2021. године, број 96 од 8. октобра 2021. године), са припадајућим правилницима.
- Музејска делатност спроводи се у складу са међународно прихваћеним документима и

професионалним стандардима препознатим у Статуу Међународног савета за музеје (ICOM) и Кодексу професионалне етике ICOM, као и ратификованим међународним конвенцијама.

- Значај културних добара препознат је и у Кривичном законнику („Службени гласник Републике Србије“, бр. 85/2005, 88/2005 - изм., 107/2005 - изм., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 121/2012. /2013, 108 / 2014, 94/2016 и 35/2019), који предвиђа теже облике кривичних дела и строжије казне за дела чији су предмет објекти и дела материјалне и нематеријалне културе од јавног интереса који уживају мере посебне заштите. Кривични третман се фокусира на бројне одбрамбене објекте, почев од имовине до јавног реда и мира, од легалног промета до човечанства и других добара заштићених међународним правом. То указује на растућу свест о значају културних добара и на тренд јачања сузбијања криминала и свих облика конфискације, уништавања или недозвољене трговине културним добрима.

3. УЛОГА И ДЕЛОВАЊЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Политике заштите културног наслеђа првенствено су одговорност држава чланица и регионалних и локалних власти, а Европска унија је посвећена очувању и обогаћивању европског културног наслеђа кроз низ политика и програма.¹

Извор: <https://culture.ec.europa.eu/>

Многе политике, програми и форме финансирања Европске уније пружају подршку европском културном наслеђу. Посебно се издваја програм Креативна Европа.

На нивоу ЕУ, један од кључних инструмената је Европски оквир за акцију о културном наслеђу (2018), који одражава заједнички развој активности културног наслеђа на европском нивоу. Оквир поставља четири принципа и пет главних области за даље деловање на простору европског културног наслеђа:²

¹ Извор: <https://culture.ec.europa.eu/>

² Извор: <https://culture.ec.europa.eu/>

Основни принципи

- Свеобухватни приступ
- Општа валидација и интегрисани приступ
- Креирање политике засновано на доказима
- Сарадња више заинтересованих страна

Пет области у којима су потребне даље мере:

- инклузивна Европа: учешће и приступ за све;
- одржива Европа: паметна решења за кохерентну и одрживу будућност;
- отпорна Европа: заштита угроженог наслеђа;
- иновативна Европа: мобилизација знања и истраживања;
- јаче глобално партнерство: јачање међународне сарадње.

У оквиру EU INTERREG пројеката који се односи на коришћење културног наслеђа дате су следеће препоруке:

- укључивање становништва у коришћење културног наслеђа;
- управљање културним наслеђем; и
- стратегија кроз културне и креативне индустрије.

Препоруке EU INTERREG пројеката могу се сажети на следећи начин: Заштита културног наслеђа, испреплетена са еколошком и друштвеном одрживошћу, веома је актуелно питање у смерницама разних институција, како на европском, тако и на глобалном нивоу. Пренос знања са специфичним прилагодљивим моделима за локалне иновативне и креативне заједнице доприноси не само експлоатацији и ревитализацији културно-историјског наслеђа, већ и унапређењу туристичких и економских вредности поновним откривањем вредности наслеђа.

Иновација и креативност су мотори експлоатације културног наслеђа. У том циљу обликује се амбијент за иновативне и креативне послове и нове облике рада. Треба да се омогући реактивирање заједнице, отварање радних места и покретање такве културне иницијативе која отвара могућност за креирање нових вредности и ефикасно коришћење времена. Важно је истражити стратегије и алате који помажу у укључивању јавности, иновативних актера у процес поновног активирања, трансформације, ревитализације и стварања културног наслеђа.

Нова генерација може да учи о „наслеђу“ кроз школе и искуствену педагогију. Према посебном истраживању Еуробарометра о културном наслеђу, девет од десет испитаних Европљана би желело да културно наслеђе буде део школског програма. Школе и просветни радници имају кључну улогу у томе да се ово оствари.

Европска унија је направила уџбеник који помаже у учењу о културном наслеђу.

Политика културне баштине Европске уније укључује материјалне (замкови, музеји, уметничка

дела), нематеријалне (песме, традиције, итд.) и дигиталне (дигитално рађене и дигитализоване) категорије наслеђа.

Европска унија треба да игра улогу у помагању и допуњавању акција држава чланица да очувају и промовишу европско културно наслеђе. Европска комисија је у ту сврху развила низ релевантних политика и програма којима подржава и промовише сарадњу у политици између држава чланица и заинтересованих страна о културном наслеђу.

Могућности ЕУ за финансирање културног наслеђа

Креативна Европа, главни извор финансирања Европске уније за културне и креативне секторе:

Потпрограм Култура: Иницијативе за промовисање и јачање уметничке и културне сарадње на европском нивоу

Потпрограм за медије: Мере за промовисање конкурентности, иновативности и одрживости европског аудиовизуелног сектора;

Свеобухватан потпрограм: Овде се подржавају аудиовизуелне и културне активности које су веома иновативне и сарадничке.

- Erasmus+: Програм Erasmus + фокусира се на пројекте мобилности и виртуелне размене, организациону сарадњу и партнерства, као и подршку сарадњи у области политика на нивоу Европске уније. Програм је отворен за појединце и организације из држава чланица Европске уније, трећих земаља повезаних са програмом и других партнерских земаља.
- Horizont Europe - наставак Horizonta 2020. Свеобухватни програм подршке иновативним иницијативама у бројним секторима такође покрива унапређење заштите, развоја, очувања и ефикасније рестаурације европског културног наслеђа.
- Грађани, једнакост, права и вредности (CERV): CERV програм доприноси разумевању грађана Европске уније, њене историје и њене разноликости. Такође подстиче људе да учествују у демократским процесима на нивоу Европске уније. Важан део програма фокусира се на сећање: одржавање сећања на прошлост живима, како бисмо могли да учимо из прошлости и уградимо то искуство у бољу будућност. Културно наслеђе игра важну улогу у овом настојању. Један пример пројекта који се финансира у оквиру CERV-а је братимљење градова. То укључује активности везане за културно наслеђе и промоцију грађанског учешћа и учешћа на нивоу Европске уније.
- Кохезиони фонд и Европски фонд за регионални развој: Кохезиони фонд, Европски фонд за регионални развој – укључујући Interreg Europe – главни је извор финансирања регионалног развоја у Европској унији.

Културно наслеђе у другим стручним политикама

Европски оквир за акцију о културном наслеђу предлаже да се културно наслеђе, поред културе, третира кроз многе друге политике Европске уније као што су:

- одрживост;
- управљање ризиком од катастрофа;
- заштита од недозвољене трговине;
- очување природе и очување природног окружења;
- туризам;
- регионална политика;
- истраживање и иновације;
- дигиталне политике;
- образовање;
- међународне димензије.

Главни актери у културном наслеђу

Европски парламент; Савет Европске уније; Комитет региона – Свака структура моћи у Европској унији има своје прописе и политике о културном наслеђу.

Европски економски и социјални комитет: даје мишљења, информативне извештаје и организује иницијативе и догађаје.

Награде европске баштине

Награде Европске баштине / Награде „Европа Ностра“ фокусирају се на запажене пројекте, иницијативе и личности у области културног наслеђа. Награде имају за циљ да идентификују и промовишу најбољу праксу у очувању културног наслеђа. Награде омогућују размену и пренос искустава и информација преко граница и заједница у Европи и шире. Оне помажу да се покаже вредност културног наслеђа у европској култури, економији, друштву и животној средини.

Награда Европске уније за културно наслеђе признаје достигнућа у области културног наслеђа широм Европе у пет главних категорија:

- Очување и адаптивна поновна употреба;
- Истраживања;
- образовање, обука и вештине;
- Ангажовање и свест грађана;
- Прваци наслеђа.

Главна награда: Највише пет победника ће добити Награду „Гранд при“ у пет свеобухватних тематских области. Ове области одражавају општији допринос културног наслеђа кључним приоритетима на европском нивоу. Сваки победник Гранд Прија ће добити новчану награду од 10.000 евра:

- иновације;
- дигитална конверзија;
- климатска политика и одрживост;
- социјална кохезија и просперитет;
- међународни односи.

„Награда публике“: Публика ће такође бити позвана да гласа он-лајн за свој омиљени пројекат или иницијативу међу победницима „Награде јавног избора“, која ће такође добити 10.000 евра.

4. ПРОЈЕКАТ HERINFUTUR И КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Културно наслеђе је јавно добро које је опстало као заоставштина ранијих генерација за новопридошле и неизоставан је фактор у стварању идентитета.

На основу разних међународних и домаћих прописа, упознавање и унапређивање јавног добра је право и обавеза свих нас. Неминован услов за одрживи развој културног наслеђа је да се нова генерација, то јест омладина укључи у упознавање и унапређивање наслеђа.

Изнете методе и препоруке су вишеслојне и вишебојне. Помоћу њих поједине нације, имајући у виду своје националне особености, могу да саставе одговарајући модел за активирање младих у упознавању и унапређивању културног наслеђа.

У Мађарској члан 5. став 1. Закона о заштити културног наслеђа бр. LXIV из 2012. године садржи следеће: „У оквиру међународне сарадње, у складу са међународним споразумима, треба да се афирмише заштита културног наслеђа Мађара изван граница, као и заштита културног наслеђа других нација која се налазе у нашој земљи.“

Пројекат HERINFUTUR је дефинисао поменуте циљеве: допринос сарадњи српских и мађарских самоуправа, владиних органа, образовних установа, цивилних и непрофитних организација, предузетништава и грађана, са посебним освртом на омладину - за заједничку будућност.

Сарадња је била веома успешна: укључивањем омладине, допринела је остваривању сарадње и изради путоказа који служи као модел за упознавање одрживог наслеђа, његовој заштити, очувању конзистентности, рестаурацији и коришћењу, као и за изградњу заједничке будућности.

Одговарајућом адаптацијом овај модел може да се користи посебно и/или заједнички за стварање српско-мађарске, на пример: прекограничне „заједничке будућности“.

У оквиру пројекта студенти су израдили иновативну и успешну презентацију о коришћењу наслеђа у туристичке сврхе и о изградњи заједничке будућности: *Безгранично културно путовање Тисом*. Средњошколска омладина је приликом реализација радионица на српској и мађарској страни учествовала на радионицама искуствене педагогије у вези са наслеђем. Млади су имали прилике да покажу своје стваралачке и креативне способности.

У оквиру презентације представљено је како је искуствена педагогија за најмлађу генерацију – за основце – ефикасан метод у развијању иновативних и креативних способности, али може да се примењује и међу средњошколцима и студентима.

На студијском путовању млади су у оквиру питомог туризма могли да проширују своје знање у вези са природним и историјским наслеђем.

Самоуправа Жупаније Чонград-Чанад је у оквиру презентације представила трезор којим управља. Трезор је нови иновативни метод. Помоћу њега грађани, предузетници и насељена места могу да се укључе у идентификацију и коришћење културног наслеђа и вредности новим иновативним методама. Овако добијене информације Самоуправа истовремено користи нпр. у изради стратегија за просторни и урбани развој. Овом методом након друштвеног усаглашавања, путем конкурса могу да се активирају финансијски извори за иновативни развој наслеђа.

Предузетници су у оквиру квалитетних презентација представили разне стилове архитектуре, као и већ реализоване пројекте у области заштите, очувања конзистентности и иновативног коришћења градитељског наслеђа.

Презентовани су нови иновативни типови предузетништва: социјална предузећа. Објашњена је улога социјалних предузећа у области коришћења наслеђа.

5. ВОДИЧ ЗА ЗАШТИТУ ЛОКАЛНОГ НАСЛЕЂА

За израду модела коришћене су препоруке Европске уније и национални прописи, предавања, презентације и дискусије на округлим столовима Пројекта HERINFUTUR, као и искуства стечена на радионицама.

На основу модела насталог у пројекту, препоруке локалног водича у вези са одрживом заштитом културног наслеђа и одговарајући закони су следећи:

1. Културно наслеђе и националне вредности морају да се идентификују и унесу у евиденцију. Методе овога садржи Закон бр. XXX из 2012. године. Метод у пракси су представили сарадници Самоуправе Жупаније Чонград-Чанад. Генерална скупштина Жупаније Чонград-Чанад је у интересу националне баштине и јачања свести о националном идентитету – у циљу обављања задатака утврђених Законом о националним вредностима и хунгарикума бр. XXX из

2012. године, као и о Владиној уредби о спровођењу овог закона бр. 114/2013. (од 16. IV) - Одлуком Гск. бр. 39/2013 (од 7. VI) донела је одлуку о образовању Трезора Жупаније Чонград-Чанад. Задатке у вези са идентификацијом жупанијских националних вредности, састављањем, управљањем и прослеђивањем жупанијског трезора обавиће Трезорска комисија Жупаније Чонград-Чанад коју је Генерална скупштина истовремено формирала.

2. На основу члана 13. тачка 7. Закона бр. CLXXXIX из 2011. године, локална заштита културног наслеђа је задатак самоуправа. На основу искустава и препорука може се извести закључак да је заштита културног наслеђа, његово одрживо унапређивање, комплексно искоришћавање заједно са укључивањем младих и њиховом конкурентном (корисном) едукацијом, испреплетено са развојем економског и природног наслеђа, а имајући у виду и вредности околине, може да буде успешно. Самоуправе имају могућности да у заштиту наслеђа укључе заинтересоване, нпр. грађане, предузетнике, школе или друге организације.

3. Једно од средстава културног наслеђа је одрживо коришћење културног наслеђа. А за то су потребне иновације, креативност и финансијски извори. Законске услове обезбеђује Закон о просторном развоју и уређивању бр. XXI из 1996. године. Члан 3. став 2. тачка д) Закона садржи и допринос просторном ширењу иновација. Реализацији иновативних идеја и њиховој адаптацији у планове просторног развоја савете дају самоуправе или предузећа која оне овласте. Реализација и финансирање прихваћених идеја и планова одвија се путем конкурса. На основу члана 1. став 2. Закона – слично као и у Пројекту HERINFUTUR – самоуправе могу да ангажују сараднике у реализацију пројекта.

4. Средства развоја иновативних способности и неговања талената младих су искуствена педагогија и туризам. Унутар њих је од истакнутог значаја питоми туризам. Мисија питомог туризма је да жели да учи, изграђује заједницу, учи јачању свести о заштити животне средине. Трезор може да се користи и за циљеве искуствене педагогије и туризма. Активирањем младих у раду трезора, поред развоја њихове иновативне способности, добија се даљи увид у заштиту наслеђа.

5. На основу разних дефиниција, препорука и искустава у вези са заштитом културног наслеђа може се закључити да не постоји одржива заштита наслеђа без укључивања младих (нове генерације које пристижу). Искуствена педагогија и питоми туризам, попут ефикасног средства упознавања културног наслеђа од стране младих, мора да се унапређује и институционализује активирањем школа.

6. У просторном ширењу иновација у вези са заштитом наслеђа и искуственом педагогијом, као и у одрживом извођењу и финансирању од истакнутог значаја су социјална предузећа, као и сарадња у извођењу и финансирању социјалних делатности. Стручни орган управе је, између осталог, едуковао социјална предузећа (OFA Непрофитно ДОО, IFKA Непрофитно ДОО)

за ту сврху. О томе је ДОО ОФА одржала презентацију.

7. Треба обезбедити да модел упознавања и унапређивања културног наслеђа буде свима доступан и да сви заинтересовани имају могућност његовом придруживању. У интересу остваривања изнетог, циљ може да буде стварање специјалне прекограничне мреже знања.

Унапређивањем и адаптацијом модела, културно наслеђе може да се штити и развија.

Одржива заштита и коришћење културног наслеђа истовремено може да постане ефикасно средство за економски развој, нпр. за стицање дома. Може да мобилише одређени предузетнички слој посредовањем капитала и ресурса у одрживо коришћење културног наслеђа. Може да буде путоказ за укључивање младих у међународно коришћење регионалног градитељског наслеђа.

У нашој регији је једно од највећих и најстаријих градитељских наслеђа саобраћај (железнички, друмски и водени). У овој области у српско-мађарској регији су се одвијали и одвијају значајни развојни подухвати активирањем извора Европске уније и страног капитала.

Резултат развоја је железничко-друмско-водени чвор пограничне регије који би и на међународном нивоу могао да обезбеди конкурентну и еколошки прихватљиву логистичку услугу. Развијању услуга потребне су информатичке и логистичке компетенције, као и познавање језика. Ове способности су блиске младима.

Ангажовање младих у иновативно територијално и економско-развојно коришћење услуга, то јест у изградњу одрживе заједничке будућности у пограничном подручју јесте истакнути задатак и могућност доносилаца одлука.

6. РЕЗИМЕ ДИСКУСИЈА ЕКСПЕРАТА НА ОКРУГЛОМ СТОЛУ³

Променљива времена постављају новије и новије изазове пред оне који посвећено штите наслеђе окружења. У време државног социјализма, званична идеологија је успомене на прошлост које је желела да укине, већ је унапред негативно оценила, у појединим случајевима је „развој“ целе делове историјских насеља избрисао са лица земље.

У наше време вребају сасвим другачије, али не мање штетне опасности за наслеђе. Изванредно неповољне архитектонске и естетске тенденције које карактеришу данашње градове и села остављају веома снажан и често неповратан печат на изглед насељених места. Док је раније било карактеристично девастирање историјских инсталација, данас доминира потпуна реконструкција преосталих. Међутим, ова потоња тенденција најчешће значи потпуно уништавање споменика, наиме, раније опште пропадање конзистентности, у

³ Извор: дипл. архитекта Адам Пап

принципу није - или је успореније претило потпуним уништавањем од рушења и реконструкције. Број историјских зграда које још вреди заштитити смањује се на невероватан начин. Услед поменутог процеса, у целој земљи је све више хетерогених обновљених зграда у свету архитектуре и по квалитету, а тиме и дисхармоничних изгледа улица.

Прописи разликују разне нивое званичне заштите вредног градитељског наслеђа, чија се „ефикасност“, наравно, разликује. У принципу је најјача археолошка и заштита споменика културе, ефекат локалне заштите већ много више зависи од посвећености самоуправа које састављају локалне уредбе о заштити, док судбина опстанка или пада незаштићеног наслеђа зависи од виђења власника.

У наставку износимо најкарактеристичније тешкоће у заштити наслеђа, снаге и околности које делују насупрот очувању, првенствено на основу искустава стечена у области заштите наслеђа.

Археолошко наслеђе

- Када је реч о археолошким подручјима, свако техничко коришћење налазишта (грађевинска и делатност развоја инфраструктуре) може да проузрокује уништавање налазишта, али ће најмање бити компликован приступ археолошким споменицима. (Управо због тога је пре узимања у коришћење поменутих подручја потребно извршити превентивна ископавања).
- На подручјима изван насељеног места налазишта оштећују пољопривредни радови, орање дубље од просечног, а нарочито пордривање тла и полагање цевовода. Посебну пажњу заслужују куманске хумке, кургани, земљани објекти чију су велику већину унишtile или учиниле непрепознатљивим интензивне пољопривредне активности протеклих сто година.
- Све већи проблем данашњице је пљачка налазишта, илегално трагање за металима, што услед доступности потребних инструмената и ширења илегалних међународних трговинских мрежа проузрокује све озбиљнији проблем.

Градитељско наслеђе

Пратећи судбину грађених споменика регије који нису под заштитом државе, пред нама се отвара не баш пријатна слика. Чини се да прописи раније донетих локалних уредби о заштити практично не могу ни зауставити, а ни успорити пропадање наслеђа. Самоуправа не умеју, не смеју или не желе да улазе у конфликте који би евентуално били повезани са очувањем културног наслеђа локалног значаја. Неуспеси (локалне) заштите су вишеструки:

- Пре свега: самоуправа не формирају финансијске фондове за барем минимално очување наслеђа, макар за подршку симболичним новчаним средствима.

- Систем стамбене подршке, кредитирања и финансирања не погодује превише заштити наслеђа. Док се много више исплати подизати нову зграду уместо реновирања и модернизације старе, одбројани су дани локалног градитељског наслеђа које није под заштитом државе. (Овде вреди поменути да у више „западних“ земаља обнављање историјских комплекса зграда држава награђује пореским олакшицама).
- Зонски прописи локалних правилника о изградњи често омогућују да се на грађевинско земљиште вредних зграда подиже већи волумен и тиме наслеђе постаје жртва спекулације.
- Власници не могу да препознају вредности. То је посебно велики проблем на Алфелду, где преовладава мишљење – често наглашавано и на „званичним местима“, да овај предео оскудева у елементима вредног наслеђа, иако се нпр. сви споменици културе мађарских трговишта којима су Мађари скоро као једини допринели универзалној историји урбанизма, налазе на подручју низије.
- Проблем који је повезан са горенаведеним питањем је да су власници и корисници још постојећих споменика који нису обновљени, најчешће стари људи, односно они који живе традиционалним животом, који у својим старим кућама виде симбол сиромаштва и заосталости, и ако је могуће, да их се првом приликом реше.
- Истовремено, јавност најчешће и не сазна за заштићеност појединог објекта и подручја, јер су они само у ретким случајевима обележени, иако је то прописано одговарајућим локалним уредбама о заштити.
- Важна и неспорна објективна околност је да је знатан део фонда зграда историјске вредности саграђен од грађевинског материјала који лако пропада, често од земљаних зидова чија је реконструкција обично компликована. Да се не говори о томе да је набавка појединог грађевинског материјала (нпр. квалитетне трске) немогућа или прескупа, а недостаје и радна снага која поседује традиционалну стручност.
- Нема ни довољно чврсте воље у политици насеља која би у складу са значајем управљала проблематиком заштите наслеђа са одговарајућом тежином. Осим тога, нема или не наступају довољно ефикасно цивилне организације које се баве заштитом наслеђа које на многим другим подручјима земље добро функционишу и могу да чине више за ову ствар од свих мера органа „одозго“.

Неопходно мора да се истакне неколико фактора који делују на нивоу земље који тешко еродирају фонд наслеђа.

- Инвеститори представљају делатност за заштиту наслеђа – претерано и неоправдано – као нешто што на ванредан начин спречава постизање њихових пословних циљева. Услед њиховог снажног лобирања, заштити наслеђа је одузет велики део средстава и

организација. Ово је већ сама по себи веома негативна околност, али је још штетније оскрнављење пред друштвом веродостојности посвећене гарде стручњака.

- Услед горенаведеног, стручна контрола је умањена и појавила се тенденција да се граде „старонове“ зграде, чак и поновним осмишљавањем сумњиве веродостојности пропалих зграда од пре 70 или 100 година. Наравно, ово повлачи несигурност става друштва према вредностима: „ако је добро оно што личи на старо, онда заиста, шта ће нам старо?“ Све то, дакле, релативизује истинске вредности, а осим тога одвлачи значајне изворе од обнављања постојећих вредности.
- Пропадање, односно недостатак визуелне културе, веома је штетан и са аспекта њеног препознавања и спасавања. На свим нивоима образовања недостаје визуелно васпитање и унутар њега представљање вредности разних времена.
- На парадоксалан начин у градитељском наслеђу велике штете проузрокују централно генерисане мере ради поштовања климатских циљева, које су са аспекта друштва и целог нашег света само за похвалу. За годину и две на хиљаде вредних фасада нестане испод накнадне топлотне изолације, на десетине хиљада занимљиве дрвенарије је бачено на сметлиште, да би се уместо ње уградила бездушна пластика, панораму више стотина насељених места нарушавају соларни елементи, соларни колектори постављени на крововима, и поред тога што постоји начин за усаглашавање циљева заштите климе и наслеђа.

Не сме се потценити значај ни једног од изнетих материјалних и менталних разлога. Док се власници, макар делимично, не могу материјално компензовати или постати материјално заинтересовани у спасавању појединих зграда, иако је то изричито губитак у односу на новоградњу, дотле ће остати „пасија“ имућнијих који су сензибилни према историјским вредностима, аутентично реновирање појединих породичних кућа, оних који су спремни и способни да плате цену „историјског ваздуха“ који је око њих. Данас то још није карактеристично. Није довољно да се нешто само стави под заштиту, то мора да се саопшти локалној јавности, објави у било којим локалним публикацијама, или нпр. постави изложба, стави на објекат табла која потврђује чињеницу локалне заштите која ће евентуално учинити поносним власника на декларисану историјску и архитектонску вредност. Између осталог, и ово оправдава упис локалне заштите у званичне исправе земљишних служби.

Постоји извесна нада да материјална заинтересованост данас не значи само подршку и компензовање вишка трошкова заштите наслеђа. У вези са појединим пословним гранамa у повоју – а овде пре свега мислимо на сеоски агро- и еко-туризам и сл. – за власнике и управљаче има изузетну вредност, уколико за оквир својих услуга узму патинасто историјско окружење. Други извори Европске уније такође проширују круг средстава намењених за заштиту наслеђа, пре свега разни програми за урбанистичку обнову. Са циљевима очувања

културних вредности индиректно су повезане и друге могућности, као што је давање подршке традиционалним занатима (нпр. прављење черпића) који могу да помогну у решавању већ поменутог проблема у вези са радном снагом, као и намера ширења традиционалних еколошки прихватљивих технологија.

Подизањем свести о локалној заштити интереса може да доспе у први план очување елемената наслеђа, као и одговарајућа делатност у складу са карактером насељеног места, које могу да јачају свест о идентитету локалног становништва. Све ово може да има значајан ефекат на развој заједнице, што је већ потврђено активностима неколико удружења за улепшавање градова и села. Међутим, без адекватне материјалне и моралне подршке, као и активности просвећивања и популарисања, процеси могу да крену и у супротном правцу. Примери показују да у последњем случају власници заштићених споменика, као и корисници осећају само вишак трошкова повезан са чињеницом заштите, док заштита наслеђа постаје несимпатична, а чињеница заштићености неко зло „које треба избећи“.